

WAARDE EN GESKIEDENIS¹⁾

PROF. DR. P. S. DREYER

Hierdie voordrag val in drie dele uiteen:

In die eerste gedeelte gee ek 'n skets van 'n feitelike toestand soos dit ongeveer tot die begin van die E18 in die Weste gegeld het, naamlik die situasie dat die Westerse mens op grond van algemeen geldende en onbetwyfelbare waardes 'n bepaalde sin van die gesiedenis aanvaar het, waardeur ook die menslike bestaan sinvol was.

In die tweede gedeelte skets ek ewe-eens 'n feitelike situasie, naamlik die verloregaan van die vanselfsprekende waardesisteen en die daarmee gepaardgaande verlies aan sinvolheid van die geskiedenis en die menslike bestaan.

In die derde gedeelte gaan ek uit van die waarde-oordeel dat hierdie verlies 'n ongewensde toestand geskep het en gee ek 'n skets van sommige tipiese pogings om die sinvolheid van die geskiedenis te herwin.

1. WAARDE EN DIE HISTORISITEIT VAN DIE MENS:

Waar die Grieke primêr in terme van die syn dink, dink die Joods-Christelike godsdiens primêr in terme van tyd. Die Ou Testament is vir die Joodse en die hele Bybel vir die Christelike godsdiens die absolute **sine qua non**, waarsonder die godsdiens nie sou kon bestaan nie, omdat die Bybel die openbaring van God is waarin God Homself, sy wil en sy raadsplan bekend maak sover dit vir die mens nodig is om dit te ken. Omdat dit God is wat Homself openbaar, besit die openbaring absolute gesag.

In Ou Testament en Nuwe Testament bestaan die openbaring van God hoofsaaklik in die vorm van 'n historiese verhaal, dit wil sê die verhaal van wat God gedoen het. Hierdie doen moet ons ruim opvat: dit is wat God self direk gedoen het (bv. die skepping van hemel en aarde), wat Hy laat plaasvind het (bv. die sondvloed), wat Hy deur middel van persone (bv. die profete) verrig het of wat Hy toegelaat het (bv. die teistering van Job deur Satan). Dit is alles handeling van God in tyd en ruimte en dit word gedoen met 'n toekomsgerigtheid, dit wil sê 'n gerigtheid op 'n doel wat deur die verloop van tyd verwerklik sal word. Die handeling van God is daarom nie net daad wat gedoen is nie, maar die daad is tegelykertyd ook die openbaring van die wil van God, van die raadsplan van God wat Hy besig is

---

¹⁾ Voordrag gehou voor die Suid-Afrikaanse Kongres vir die Bevordering van die Wysbegeerte, Kaapstad, Januarie 1971.

om te voltrek in en deur die gebeurtenisse in ruimte en tyd. Die koms van Christus is vir die Christen die singewende middelpunt van die geskiedenis: dit is 'n historiese gebeurtenis, wat op 'n bepaalde plek en tyd gebeur het, maar wat 'n universeel-historiese betekenis het. Hierdie universeel-historiese betekenis kom van die feit dat die Christus-gebeure volgens Christelike geloof vir alle mense van betekenis is, dat die ganse beweging van die geskiedenis voor Christus toegespits is op die koms van die Seun van God en dat die beweging van die ganse geskiedenis na Christus heen beweeg na 'n finale einde, wanneer Christus weer sal kom om sy heerskappy finaal te bevestig en die nuwe hemel en aarde te voorskyn te roep. — Die Apostolicum, die geloofs-belydenis wat deur alle Christelike kerke bely word, bestaan byna geheel en al uit die opnoem van gebeurtenisse wat plaasgevind het of verwag word.

Binne hierdie visie staan ook die mens. Die mens het 'n begin, naamlik by die skepping en sondeval waardeur ook die uniekheid en spesifieke wesensaard van die mens aangedui word. Een van die fundamentele kenmerke van hierdie wesensaard van die mens in sy historisiteit: die mens is tydsgebonde want hy moet sterwe en hy is bewus daarvan; daar is ook geen deel van hom (soos by die Grieke) wat goddelik en dus ewig is nie; daar is ook geen terugkeer in welke vorm ook al nie; sy bestaan is eenmalig en uniek en in daardie bestaan moet hy sy lewe lei voor God saam met sy medemens in die wêreld; om sy lewe so te kan lei soos God dit van hom vereis, moet hy sy erfenis verwerk — die erfenis van sonde, pyn en die dorings en distels van die aarde, terwyl hy vrede moet maak met sy toekoms wat eindig in die dood; vir hierdie toekoms kan elke gedagte, woord en daad vir ewig beslissend wees.

Die mens se bestaan is daarom wesenlik 'n tydelike bestaan. Maar die tyd waarvan hier sprake is, is nie **chronos** nie maar **kairos**. Wanneer ons sê dat die menslike bestaan 'n tydelike karakter het, bedoel ons daarmee dat dit formeel chronologies mag verloop, maar dit is nie die belangrike nie; die belangrike is dat dit 'n kairotiese karakter het. Antropologiese tyd is altyd **kairos**, vol tyd, gelaaide tyd, tyd wat iewers vandaan kom en iewers heen gaan, wat stadig of vinnig kan beweeg, wat sy rigting en volheid kan verander; dit is tyd waaraan ons deel het en waarmee ons kan meewerk; **dit is sinvolle tyd**.

Die tyd is sinvol omdat dit wesenlik met waardes gemoeid is. Die mens, van wie se wesenlike tydelikheid hier sprake is, is self 'n hoogste waarde, hoewel altyd relatief tot God. Hy is die hoogste waarde omdat God hom (en net vir hom) na die

ewebeeld van God geskape het, hom as heerser oor die skepping geplaas het, hom in sy sonde tot verantwoording roep en deur Christus uit die sonde verlos. Die tyd self is waardevol omdat dit geleentheid is wat eenmaal gegee word en nooit weer herhaal word nie. As geleentheid kan dit gebruik word om in liefdesgehoorsaamheid God te vereer of in sondige moedswilligheid teen Hom in opstand te kom. En omdat dit eenmalige geleentheid is, is elke hede van beslissende betekenis vir die toekoms. Omgekeerd is die toekoms moontlikheid wat as moontlikheid waarheen die mens homself gedurig uitstrek, beslissend vir die hede is. Hierdie toekoms duur vir die individu tot aan sy dood, wat die **eschaton**, die finale einde van sy geskiedenis is, net soos die wederkoms van Christus die **eschaton** van die ganse geskiedenis is. Die **eschaton** is ook **telos**, dit wil sê uiteindelijke en hoogste doel in die sin dat die dood vir die individu onlosmaaklik verbonde is aan die opstanding en die ewige lewe, net soos die wederkoms van Christus die finale en volmaakte oorwinning van die koninkryk van God en die skepping van die nuwe hemel en aarde is.

Die geskiedenis van die mens is dus waardevol en die waardes het opeisende krag. Dit spreek ons aan in die vorm van norme, wat die dubbele betekenis van meetsnoer en rig-snoer het: meetsnoer waaraan ons alles meet, dit wil sê beoordeel, en rig-snoer waarmee ons alles wat gedoen word, stuur en rigting gee.

In die visie van die Christelike geloof is die mens dus wesenlik histories van aard. Dit geld vir die individu ewe goed as vir die mensheid as geheel. Die historisiteit is egter nie 'n leë, betekenislose tydelikheid nie — dit is met waarde belaaide, deur waarde geleide en op waarde gerigte tydelikheid. En daarom is die menslike bestaan 'n sinvolle bestaan, maar dit is 'n sinvolheid wat nie in die mens gegrond is nie maar in God, omdat die waardes nie van God losgemaak kan word nie.

2. DIE VERLIES VAN WAARDE:

Hierdie visie van mens en geskiedenis — natuurlik met allerlei variasies van formulering en kleinere afwykings — is die Westerse beskouing vanaf Augustinus tot Vico. In so 'n mate is dit die Westerse beskouing dat dit universeel en vanselfsprekend geld. Groot en fundamentele dele daarvan geld nou nog vanselfsprekend. Dit is veral die geval as ons na die formele struktuur van die historiese verloop kyk: die liniêre voortgang van die geskiedenis uit die verlede oor die hede na die toekoms, die eenmaligheid en uniekheid van die historiese gebeure die mens as draer van verantwoordelikheid binne die historiese verloop en so meer.

Inhoudelik kom daar egter 'n fundamentele en verreikende verandering met Vico: Descartes soek na die seker en onbetwyfelbare vertrekpunt en eindig in die **cognito ergo sum**. Ons vind met ander woorde die sekerheid in die denkende selfbewysyn. Vico kom hierteen in reaksie: nie die abstrakte denke nie, maar die konkrete handeling, dit wat ons self handelend tot stand bring, is die enigste waarvan onself en alle ander onbetwyfelbaar seker kan wees. Die verhaal van hierdie handelinge van die mens is die geskiedenis. — In die filosofie van Vico kom dus hierdie groot verandering wat nie alleen staan nie maar 'n deel is van die denkklimaat wat vanaf die einde van die Middeleeue op die een terrein na die ander te voorskyn getree het: sonder om God of die inwerking van God op die geskiedenis te verwerp maak Vico die geskiedenis tot 'n geheel en al menslike aangeleentheid.

So bly dit vanaf Vico tot in ons tyd. Die Aufklärung van die E18 met sy deïsme skuif God uit die sake van mense en bring die gedagte van wetmatigheid, wat reeds op die gebied van die natuur oorheersend geword het, oor op alle terreine van menslike aktiwiteit, wat gesamentlik die materiaal van die geskiedenis uitmaak. Die formele struktuur van die Christelike geskiedsvisie word behou, maar die inhoud is heeltemal ontkersten: Die skepping as beginpunt word voorlopig behou; die geskiedenis gaan liniêr voort na 'n salige hoogtepunt, wat baie vaag bly maar gesien word in terme van die uitskakeling van alles wat die huidige bestaan onaangenaam en problematies maak. (Gee ons genoeg tyd en ons sal selfs die dood uitskakel, sê Feuerbach teen die middel van die E19). Hierdie beweging na die toekoms is 'n vooruitgang van die mens op elke vlak en terrein van sy bestaan. Dit word deur die mens self deur middel van sy redelike vermoëns, wat universeel menslik en aangebore is, bewerkstellig, maar dit gaan wetmatig onstuitbaar voort. — Die Aufklärer weet presies wat die universele, aangebore wese van die mens is en, ook wat die aard van die gang van die geskiedenis tot in die oneindige toekoms sal wees (naamlik vooruitgang), al kan hy nie die empiriese besonderhede van die historiese gebeure vooruit bepaal nie.

Hierdie siening word vir 'n kort rukkie aan die einde van die E18 en die begin van die E19 deur die Romantiek onderbreek, maar leef in die E19 weer baie sterk op onder invloed van die natuurwetenskap en tegniek. Hoewel daar ander stemme in die E19 opklink, byvoorbeeld Vollgraff, Lasaulx en Nietzsche, is dit die oorheersende siening van die geskiedenis tot met die Eerste Wêreldoorlog en bly reste daarvan oor tot in ons tyd. Hoewel dit heeltemal ontkersten is, het hierdie visie nog met die Christelike

visie dit in gemeen dat die vooruitgangsgeloof geen twyfel het aan die wese van die mens en die gang van die geskiedenis nie. Redelikheid is die wese van die mens en die rede is die volmaakte instrument vir die kenning van die waarheid. Daarom ken hulle die mens; hulle is seker van die waardes wat vir hom belangrik is; hulle is ewe seker van sy bestemming in die tyd en daarom is die geskiedenis en die menslike bestaan heeltemal sinvol.

Anders is dit met die Romantiek en die Historisme. Die Romantiek weet nie wat die begin van die geskiedenis is nie en ook nie die einde nie; hy weet nie wat die waarheid is nie en ook nie die wese van die mens of die sinvolheid van sy bestaan nie. Die mensdom toon 'n wonderlike, heerlike verskeidenheid wat van kultuur tot kultuur, van volk tot volk, van stam tot stam, ja selfs van familie tot familie verskil. Elke gemeenskap het sy eie tydsgees. Uit die onpeilbare, irrasionele dieptes van die onuitputlike gees van die mens is hy gedurig besig om te skep, gedurig variërend, gedurig anders, hoewel in die gees van die bepaalde volk en tyd. Daarom is daar geen finale waarheid, werklikheid of sin van die lewe nie en die wese van die mens kan nie vasgepen of finaal bepaal word nie. Elke tyd en elke gemeenskap, ook die eie waarin die denker self toevallig staan, het iets van die waarheid wat vir hulle geld; hulle sien die werklikheid, die mens, die waardes wat geldig is en die sinvolheid van menslike bestaan op hulle eie wyse; hulle aanvaar dit en stel dit miskien selfs as absoluut, maar die Romantikus weet dat dit nooit absoluut kan wees nie, slegs relatief, tyd- en plekgebonde.

Ons eie tyd is nader aan die Romantiek as aan die Aufklärung. Sedert die Eerste Wêreldoorlog het ons die gedagte van vooruitgang prysgegee, behalwe in een opsig: die tegniek—so glo ons—is besig om op rasende tempo vooruit te gaan, maar dit maak ons benoud, omdat ons nie weet waarheen dit gaan of wat dit beteken nie, terwyl ons dit as 'n bedreiging aanvoel. Ook vir die hedendaagse mens is daar geen begin of einde aan die geskiedenis nie, geen absolute en algemeen geldende waarheid of waardes nie, geen sin wat ons aan die geskiedenis, dit wil sê aan menslike bestaan kan gee nie. Maar daar is 'n diepgaande verskil tussen ons en die Romantiek: waar die Romantiek die verskeidenheid en relativiteit bewonder en toejuig, soos 'n kind in 'n speelgoedwinkel van die een pragtige ding na die ander hardloop en elke keer met vreugde en verrassing by al die wonderlike dinge in die wêreld vassteek, daar voel ons benoud en bedreig. Elke individu afsonderlik mag sy eie idee van waarheid hê, mag homself gehoorsaam stel aan bepaalde waardes en mag 'n be-

paalde sin vir sy eie lewe aanvaar. Maar hoe oortuig die individu ookal daarvan mag wees en hoe fanaties hy ook al daaraan mag vasklou, het dit tog 'n hol klank en is hy dikwels innerlik vervul met vrees en bewing, want die oortuiging van ons tyd is dat sulke waarhede, waardes en singewinge 'n privaat aangeleentheid is wat geen geldigheid in sigself besit nie en nie vir ander mense of ander tye kan geld nie. Verder kan die lewe van die individu alleen werklik sinvol wees wanneer hy oortuig daarvan is dat sy doen en late, sy vreugde en lyding, sy oorwinning en nederlaag deel vorm van 'n groter geheel en dat hy sê saam mét die groter geheel meewerk aan 'n waardevolle toekoms, sodat nie net sy eie lewe vir homself sinvol is nie, maar die geskiedenis self sinvol is. Eers in die sinvolheid van die geskiedenis kan 'n mens werklik en ten volle die sinvolheid van jou eie bestaan vind.

Ons eie tyd toon vir my die swarmoedige beeld van die Weste waar ons geen waardes met algemene en blywende geldigheid aanvaar nie en daarom ook geen sin in die geskiedenis kan sien nie. Hierdie beeld tree op elke moontlike vlak en op talle wyses te voorskyn: ek sien dit in die filosofie van die revolusie ter wille van die rewolusie soos ons dit by Herbert Marcuse vind; in die huidige Westerse bewondering vir Mao tse Tung en die kulturele revolusie, wat 'n permanente revolusie is en wat vyande moet gaan soek as hy sy vyande gelikwideer het; en in die hippie wat nie omgee wat hy doen en wat word nie, solank hy kan voel dat hy buite die raamwerk en teen die „establishment” is en dit ook kan demonstreer. Ons is die mens sonder toekoms, daarom die mens van die oomblik en die mens sonder geskiedenis. Daarom kan ons ook alleen op kort termyn bestaan: daar is geen ideaal waarmee die politieke leier 'n volk kan oproep tot arbeid en offer nie; hy kan alleen die nasie (hulle wat onder die staatsgesag ressorteer) sus met materiële heerlikheid vir die oomblik (die nuwe opium van die volk) en met propaganda en geweld die spul probeer aan die gang hou. Omgekeerd aanvaar die massa (ek praat van massa en nie van volk nie, omdat die massa net in en vir die oomblik bestaan, terwyl 'n volk geskiedenis en dus ook toekoms het) niks van die owerheid behalwe wat hy vir die oomblik wil aanvaar nie en beantwoord hy die propaganda van die owerheid met sy eie propaganda en geweld (o.a. betogings en relletjies). Hierdie situasie herhaal homself **mutatis mutandis** of ons na die grote of na die kleine kyk: die gebrek aan singewende oriëntering aan waardes en norme, die verloëning van die verlede en die onsekerheid oor die toekoms wat ons in die groot geheel van die Westerse wêreld opmerk,

vind ons ook terug by die ouer wat sy kind moet opvoed. Die Westerse mens het die mens sonder waardes en daarom die mens sonder toekoms en daarom die mens sonder geskiedenis geword.

3. DIE HERWINNING VAN DIE SINVOLHEID:

Wanneer daar waardes is wat a priori vir 'n mens absolute geldigheid besit, is daar 'n raamwerk waarbinne jy in die hede bestaan en is jy oortuig daarvan dat hierdie waardes ook in die toekoms sal bestaan en verder gerealiseer sal word. Die toekoms is daarom nie heeltemal onbekend nie, nie 'n niks waarvoor jy staan nie. Wat die toekoms ook al as empiriese werklikheid mag oplewer, het jy 'n raamwerk wat jou in staat stel om hierdie werklikheid sinvol te interpreteer. Die raamwerk is tegelykertyd rigsnoer waarvolgens jy die werklikheid kan probeer dwing om te wees soos dit behoort te wees. En al sou die empiriese werklikheid volledig in stryd wees met jou geldende waardesisteem, aanvaar jy dat dit maar net vir die huidige is — uiteindelik moet die skone, die ware, die goeie, die heilige triomfeer en sal die geskiedenis uitwerk soos hy behoort uit te werk.

Wanneer 'n mens jou waardes verloor, staan jy in die niks en het lewe en geskiedenis hulle sinvolheid verloor. Hoe herwin jy dan die sinvolheid van die geskiedenis, waarin jou eie lewe sy sinvolheid vind? In verlede en hede is baie pogings aangewend. Ek noem enkele tipes van pogings:

3.1. Die **terugkeer** is 'n welbekende poging. Ons vind dit in die filosofie in die talle neo-bewegings — Neo-Platonisme, Neo-Thomisme, die Neo-Kantianisme en talle ander. In die politiek het ons die oproep van die terugkeer na die weë van die vadere. In die kerk het ons die oproep van die terugkeer na die beproefde weë van die kerk en die godsdienste.

In die gedagte van die terugkeer sit 'n wesenlike en belangrike element waarvan ons erns moet maak. Dit is die gedagte dat daar in die verlede waarheid en waarde gegeld het en dat werklike waarheid en waarde nooit hulle geldigheid kan verloor nie, hoe omstandighede ookal mag verander. In die terugkeergedagte sit daar dus iets groots en eerbiedwaardigs wat 'n mens aantrek. Nogtans lyk dit asof daar in die oortuiging van elke tyd 'n element van paradyslike onskuld lê en wanneer die sondeval eenmaal plaasgevind het, word die paradys bewaak sodat daar nie meer 'n terugkeer daarheen is nie. As ek hierdie beeld van die verlore onskuld moet deurtrek, kom ek by die beeld van ons eie tyd uit van die „dirty old man” wat elke sonde beproef het en nou sinies, verveeld en impotent nog net na fotos

kan sit en kyk of hoogstens met 'n verkyker na die bikinis op die strand kan loer, sonder om verder as die whisky op die tafel langs hom te kan kom. Hoe mooi, goed en edel iets in die verlede mog gewees het, dit het besoedel geraak en jy kan of wil nie meer daarheen terugkeer nie.

Die teendeel daarvan het egter ook nog niks opgelewer nie. Die teendeel is alteveel 'n filosofie en 'n teologie wat „with it” probeer wees. Dit is 'n filosofie wat verander soos die modes van die vroue, sonder om interessant, vitaal en openbarend soos die modes te wees. Maar omdat die kerk en die teologie vir my na aan die hart lê, is die teologie, veral die Protestantse teologie, vir my die pynlikste en die mees beskamende: as die filosofie sê vooruitgang of sekularisasie of evolusie of revolusie, is daar altyd 'n koor van teoloë wat wil aantoon dat die Bybel eintlik die Boek van vooruitgang of sekularisasie of evolusie of revolusie is — soos die lelike ou vrou wat elke veertien dae probeer lyk soos die mielie- of water- of patatkoningin van die oomblik.

3.2. As 'n mens dan die geldigheid van die waardes laat vaar het en nie meer met die oë van geloof en oortuiging na die toekoms kan kyk nie, is 'n ander uitweg **die empiriese aantoon van die geskiedenis.**

Hegel het dit probeer doen en die grootste van alle geskiedsfilosofiese sisteme geskep. Hegel het van die Christendom en die vooruitgangsgeloof van die Aufklärung basiese gedagtes oorgeneem: die geskiedenis het 'n begin, 'n vooruitgang en 'n vol-einding in 'n volmaakte toestand. Die eis van rasonale bewys en die relativisme van die Romantiek maak egter dat hy homself nie aan die begin of in die middel van die geskiedenis kan plaas en vooruit kan kyk na 'n sin van die geskiedenis wat nog voltrek moet word nie. Daarom plaas Hegel homself aan die einde van die geskiedenis: sy eie tyd, die Pruisiese staat van sy dae, maar veral sy filosofie is die kulminasiepunt van die ganse geskiedenis. Die geskiedenis is die beweging van die Absolute Gees in die rigting van die terugkeer tot sigself, dit wil sê selfbewuswording wat dieselfde is as vryheid. Die filosofie van Hegel is die punt van die volledige selfbewuswording van die Absolute Gees. Daarom kom alle sinvolle geskiedenis met Hegel tot 'n einde. Na Hegel kom slegs die sinlose voortgang van die tyd, die „schlechte Unendlichkeit” soos hy dit self noem.

Nou is die geskiedsfilosofiese sisteem van Hegel 'n pragtige en imposante sisteem. Maar ons, die mense van 1971, leef in die sinlose „schlechte Unendlichkeit” en dis juis ons nood. Hoe langer ons in die sinloosheid leef, hoe meer lyk Hegel se filosofie vir ons na 'n intellektuele kragtoer en niks meer nie.

Die situasie van Marx is baie analoog aan die van Hegel. Marx sien wel nie die kulminasiepunt van die geskiedenis — die wêreldwye revolusie van die proletariaat — in sy eie tyd nie, maar in die toekoms. Hy meen egter dat hy in die empiriese geskiedenis en in die werklike toestande van sy tyd 'n noodwendigheid opmerk, sodat hy met absolute sekerheid oor die toekoms kan praat. Hierdie toekoms van Marx is egter ons hede: die revolusie wat Marx vooruitsien, het in groot dele van die wêreld plaasgevind. Dit het nie plaasgevind soos Marx dit vooruitgesien het nie, maar die belangrike is dat hoe meer jare verbygaan, hoe duideliker word dit dat Marx nog een van die wêreld se politieke sisteme in die lewe geroep het, maar geen oplossing vir die probleem van die sin van die geskiedenis aanbied nie.

Die laaste voorbeeld van hierdie tipe wat ek wil noem, is Arnold J. Toynbee. Hy maak aanspraak daarop dat sy visie van die geskiedenis in die geskiedenis self getoon word, dat hy dit langs die weg van 'n empiriese studie van die geskiedenis bekom het en dat enigiemand dit in die geskiedenis kan vind. Wie oë het om te sien, laat hom sien, sê Toynbee. — Nou is daar niemand wat twyfel aan die verstommende, kolossale kennis van die geskiedenis wat Toynbee openbaar nie. Net so min as Toynbee wil ons graag aanvaar dat die geskiedenis net ODTAA (Toynbee se afkorting vir „One Damned Thing After Another”) is nie. Maar wanneer hy sy verwagting van die toekoms uiteensit, is dit die profeet wat praat en nie die empiriese historikus nie. Dit kan 'n mens uit sy eie basiese begrippe gemaklik aantoon. Hoe mooi en inspirerend sy visie ook al mag wees, dit het vir 'n rukkie aandag getrek en 'n klompie geleerdes besig gehou, maar dit kon die Weste nie tot regenerasie inspireer nie.

3.3. Wat ek hier maar net in die verbygaan wil noem, is die **natuurwetenskaplike model** wat op die geskiedenis toegepas word. Na die ineenstorting van die Hegelianisme is daar 'n vakuum in die geskiedsfilosofiese denke wat met natuurwetenskaplike denkpatrone gevul word. Ons kry dit in allerhande variasies, byvoorbeeld Comte, Buckle, Taine, Spengler en Lamprechts. Gemeenskaplik aan almal is dat 'n meganiese wetmatigheid wat veral op fisiese, biologiese en psigologiese gebied aanvaar word, op die geskiedenis oorgedra word. Op grond van hierdie wetmatigheid kan dan nie alleen die verlede interpreteer word nie, maar ook oor die toekoms gepraat word.

Ek wil hierby nie stilstaan nie. Ek wil alleen konstateer dat hierdie benadering van die geskiedenis misluk, omdat die gedagte van die meganiese wetmatigheid volledig in stryd is met die wesensaard van die mens en geskiedenis geheel en al die verhaal

van die doen en late van die mens is. Buitendien al sou ons 'n meganiese wetmatigheid kon aantoon, is dit bloot formeel van aard wat niks sê oor die sin van die geskiedenis nie. Dit kan die sinvolheid van die geskiedenis alleen aantoon as ons die formele wetmatigheid met 'n waardesisteem laai en die waardesisteem kan ons nie langs natuurwetenskaplike weg bekom nie.

3.4. Waarby ons ook net kortliks kan stilstaan, is by die verskynsel van **ideologië**. Dit is 'n verskynsel van die Westerse wêreld gedurende die afgelope twee eeue en het in ons tyd 'n wêreldverskynsel geword. Die wesenskenmerk van die ideologie is dat van 'n paar basiese stelling uitgegaan word wat vooropgestel en aanvaar moet word. Hierop word dan 'n sisteem van eties-politieke aard gebou wat die bedoeling het om die lewe van die individu en die gemeenskap omvattend te bepaal. Juis daarom is die ideologie geskiedsfilosofies belangrik: omdat dit wesenlik prakties van aard is en op die bepaling van die lewe van die gemeenskap gerig is, moet dit waardes aanbied wat die mens normatief lei en rig, moet dit 'n toekomsideaal aanbied, met ander woorde 'n hoogste waarde waarheen beweeg moet word. Elke ideologie bied daarom 'n bepaalde interpretasie van die sin van die geskiedenis aan.

Die basiese probleem van elke ideologie is die relativisme van ons tyd wat meebring dat die fundamentele waardesisteem van die ideologie nie algemeen geldig is of universeel aanvaar word nie. Ons kan dit ook omgekeerd stel: omdat ons in 'n relativisme verval het, omdat daar niks is wat as universeel geldig aanvaar word nie, is die enigste moontlikheid wat oorbly die verabsoluttering van partikuliere begrippe en waardes, wat in die ideologie dan ook geskied. Die enigste hoop op sukses vir die ideologie is dan dat die partikulier aanvaarde waardesisteem universeel gemaak moet word. Die metode om dit reg te kry, is propaganda en geweld, wat deur middel van die moderne tegniek met steeds groeiende mate van sukses aangewend word. As dit moontlik was om ideologie in lewensopvatting te laat oorgaan, met ander woorde as dit moontlik sou wees om die ideologiese waardesisteem te omskep in die diepste en finale oortuigings van individu en gemeenskap, is dit teoreties denkbaar dat die ideologie 'n uitweg uit die impasse van die moderne sinloosheid van die menslike bestaan sou kon wees. Maar dit is juis die probleem: die sin van die geskiedenis en die sin van die lewe is nie 'n teoretiese aangeleentheid nie; dit is ook nie iets wat deur iemand anders aan 'n mens voorgeskryf kan word nie; dit is jou eie diepste oortuiging, in so 'n mate dat die patroon van jou lewe vanselfsprekend daardeur bepaal word.

3.5. Die laaste wat ek onder u aandag wil bring, is die **filosofie van Martin Heidegger**, wat miskien meer as enigiemand anders die naam van filosoof van die huidige dag verdien. Volgens Heidegger is „Dasein” „Geworfenheit”, wat geen gegewe sinvolheid impliseer nie. Al wat seker is in die „Dasein”, is die faktisiteit, die naakte feit dat die mens bestaan en dat die bestaan in die volslae sinloosheid — die dood — eindig. Dit moet die mens aanvaar, maar kan nie daarin bly vassteek nie, omdat dit die volledige naaktheid en ongeborgenheid beteken. Die mens moet homself ontwerp en só sy eie bestaan moontlik maak. Die mens moet eksisteer, wat beteken dat die mens sy „Geworfenheit” aanvaar maar ook tot moontlikheid ontwerp. „Existenz” sluit die „Geworfenheit” maar ook die „Entwurf” in. Op die wyse skeep die mens sy eie lewe. Die ontwerp beteken nie noodwendig dat iets totaal nuuts as ontwerp gevind moet word nie; hoewel elke sigselfskepping as skepping iets nuuts en unieks is, kan die ontwerp ook herhaling wees. In my eie woorde sou ek dit só stel: elke mens word as blote toevalligheid gebore, dit wil sê sonder dat daar enige waardesistiem of sinvolheid gegewe is waarin hy pas en wat vir hom vanselfsprekend geld nie. Al wat seker is, is dat jy daar is en dat jy gaan sterwe, wat volledig sinloos is. Dit moet ’n mens aanvaar, maar jy kan in die aanvaarding nie bly vassteek nie, omdat jy daarmee as’t ware in ’n leegheid hang. Om te kan bestaan, moet jy sin aan jou lewe gee deur van jou lewe iets te maak. Hoewel elke mens iets nuuts en unieks is, hoef die sin wat jy aan jou lewe gee, nie noodwendig ’n oorspronklike skepping te wees nie. Jy kan jou met waardesisteme en ’n sinvolheid wat vroeër bestaan het of nog steeds bestaan (bv. die Christelike godsdiens), vereenselwig en daarin jou eie sinvolheid vind.

Die aantreklikheid van Heidegger se filosofie lê daarin dat hy soos niemand anders nie erns met die gedagte van vryheid maak en dat hy nie die moderne waardeloosheid en sinloosheid probeer ontduik nie, maar dit tot sy uiterste konsekwensies voer en daardeur heen ’n moontlikheid tot geborgenheid en sinvolle menswees probeer oopmaak. Daarom sal ons altyd met Heidegger erns moet maak. Heidegger is egter nie ’n herwinning van die sinvolheid van menslike bestaan nie en wel hoofsaaklik om twee redes:

3.5.1. Kan ’n mens ooit werklik geborge wees, waarlik die sinvolheid van die lewe en die geskiedenis aanvaar, solank daar geen objektiewe geldigheid en sinvolheid bestaan nie? As waardes alleen geld omdat jy dit as geldig aanvaar, as lewe en geskiedenis alleen sinvol is omdat jy sin daarin lê, kan jy ooit werklik tevrede wees? Jy kan alleen tevrede en geborge wees, woning vind

wanneer jy seker is dat die waardes wat jy aanvaar, in sigself waardes is. Jy wil weet dat jy, die sin van die lewe en die godsdiens **gevind** het, met ander woorde dit is wel so dat elke mens sy lewe moet ontwerp, maar daardie ontwerp kan alleen die sinvolheid van jou lewe verseker wanneer jy weet dat daardie ontwerp jou deel maak van 'n sinvolheid wat werklik is. Hoe bewys 'n mens die geldigheid van 'n waardesisteem of die sinvolheid van die geskiedenis objektief? Is dit nie waarom Heidegger sedert **Sein und Zeit** al meer in die rigting van die metafisika beweeg, hoe onortodoks sy benadering van die metafisika ook al mag wees nie?

3.5.2. „Dasein” is ook wesenlik „Mitsein”. In die verband van my probleemstelling kan die „Mitsein” alleen werklike betekenis hê as 'n mens kan voel dat jy lotgenote in die sin van die lewe, medegangers in die reis na die toekoms het. Is daar werklik lotgenootskap en medegangerskap wanneer elkeen op sy eie ontwerp moet vind en dit dus in die grond van die saak bloot toevallig is as ons bymekaar uitkom?

4. **SLTOPMERKINGS:**

Tot 'n oplossing van die probleem het ek nie gekom nie. Van 'n oplossing in die filosofie weet ek nie en ek weet ook nie van iemand wat van so 'n oplossing weet nie. Ek sal bly wees as ek met hierdie voordrag bereik het

4.1. dat u die probleem wat ek bespreek het, helder sien; en

4.2. dat u raaksien dat ons hier te doen het met die aktueelste filosofiese problematiek wat denkbaar is; dat ons as't ware met die vuur aan die skene filosofer — in so 'n mate soos geen tyd in die verlede nie.